

ANDIJON VILOYATI PEDAGOGIK MAHORAT MARKAZI

**“SHAYBONIYLAR DAVRI ME’MORCHILIGI (XVI ASR) MAVZUSINI
O‘QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISH”**

Qosimov Dilmurodjon A‘zamjonovich

Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar kafedrası”
katta o‘qituvchisi

Andijon -2026

Annotatsiya

Ushbu matnda XVI asrda Markaziy Osiyoda hukmronlik qilgan Shayboniylar sulolasi davridagi me'morchilik va shaharsozlik madaniyati keng yoritilgan. Tadqiqot obyekti sifatida Buxoro va Toshkent shaharlarida qad ko'targan mahobatli madrasalar (Mir Arab, Ko'kaldosh, Abdullaxon, Baroqxon), savdo gumbazlari (Toqi Zargaron, Toqi Sarrofon) va o'sha davrning muhandislik yutug'i hisoblangan jamoat hammomlari olingan. Matnda binolarning qurilish uslublari, ularda qo'llanilgan "qo'sh" va "xotamkori" kabi me'moriy an'analar, bezaklardagi sirkor parchinlar va girih naqshlarining o'ziga xosligi tahlil qilinadi. Shuningdek, ushbu yodgorliklarning o'sha davrdagi ijtimoiy-iqtisodiy hayot, ilm-fan rivoji va xalqaro savdo aloqalaridagi ahamiyati haqida qimmatli ma'lumotlar berilgan

Kalit so'zlar: Shayboniylar davri, me'morchilik, Buxoro va Toshkent, Mir Arab madrasasi, Ko'kaldosh madrasasi, Toqi Zargaron, Abdullaxon II, Gumbazli inshootlar, Hammomlar, Xotamkori uslubi, Girih naqshlar

Ushbu metodik tavsiya Andijon viloyati pedagogik mahorat markazi "Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar" kafedrasining 2026-yil ____-____dagi ____-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va nashrga tavsiya etilgan.

Mundarija

Kirish.....	4
Asosiy qism.....	6
“Harakatli viktorina” metodi.....	7
“Aralash gapni to‘g‘rilash” metodi.....	9
“Ikki ism, bir obyekt” metodi	10
Mavzusining boshqa fanlar va kasblar bilan integratsiyasi.....	11
“4K” modeli asosida tasniflas.....	13
“5E” modeli asosida tasniflash.....	13
Xulosa.....	14
Foydalanilgan adabiyotlar.....	16

“Ta’lim sifatini oshirish hamda ustoz va murabbiylarning mehnat va yashash sharoitini yaxshilash islohotlarimizning eng ustuvor yo‘nalishi bo‘lib qoladi. Zero, Yangi O‘zbekistonda eng muhim soha – ta’lim, eng hurmatli insonlar – o‘qituvchi va murabbiylardir”.¹

KIRISH

So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng ko‘lamli islohotlar zanjirida ta’lim sohasini tubdan modernizatsiya qilish ustuvor vazifaga aylandi. Muhtaram Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan “Yangi O‘zbekiston – maktab ostonasidan boshlanadi” degan ezgu g‘oya bugun har bir pedagogning faoliyat mezoniga aylangan.² Ayniqsa, ta’lim tizimining mazmun-mohiyatini yangilash, xususan, zamonaviy darsliklarni yaratish borasidagi ishlar o‘quvchilarning intellektual salohiyatini yuksaltirishda yangi davrni boshlab berdi. Bugun qo‘limizda bo‘lgan yangi avlod darsliklari nafaqat rangli va vizual jihatdan jozibadorligi, balki ma’lumotlarning mantiqiy ketma-ketligi, o‘quvchini fikrlashga, tahlil qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga undashi bilan avvalgilaridan tubdan farq qiladi.

Umumta’lim maktablarida o‘qitiladigan fanlar majmuasida Tarix fanining, ayniqsa, “O‘zbekiston tarixi” fanining o‘rni beqiyosdir. Tarix – bu shunchaki o‘tmishdagi sanalar yoki shaxslar haqidagi ma’lumotlar to‘plami emas, balki millatning o‘zligini anglatuvchi, uning ruhiyatini shakllantiruvchi va kelajak yo‘lini yorituvchi mayoqdir.³ Bola ruhiyatiga tarixiy ongni singdirish orqali biz ularda milliy g‘urur, vatanparvarlik va ajdodlar merosiga nisbatan yuksak mas’uliyat tuyg‘usini uyg‘otamiz. Inson o‘z tarixini qanchalik chuqur bilsa, bugungi kunning qadriga shunchalik yetadi va kelajakni qurishda o‘tmish xatolaridan to‘g‘ri xulosa chiqara oladi.

Yangi darsliklarimizda har bir mavzu o‘quvchining dunyoqarashini uyg‘otishga xizmat qiladi. Mana shunday muhim va o‘ziga xos mavzulardan biri – 9-sinf darsligidagi “Shayboniylar davri me’morchiligi” mavzusidir. Ushbu mavzu shunchaki qurilish san’atini o‘rganish bilan cheklanib qolmay, XVI asrda Markaziy Osiyo mintaqasida yuz bergan ijtimoiy-siyosiy barqarorlik va madaniy yuksalishning moddiy isbotini ko‘rsatib beradi.

¹ Shavkat Mirziyoyev O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti “1-oktyabr – O‘qituvchi va murabbiylar kuni” munosabati bilan yo‘llagan bayram tabrigidan”. 2025-yil 30-sentabr <http://nhrc.uz/oz/news/m16440>

² SHAVKAT TO‘RAYEV, “YANGI O‘ZBEKISTONDA MA’NAVIY JARAYONLAR” Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti bo‘lim boshlig‘i, falsafa fanlari doktori (DSc) Respublika ma’naviyat va ma’rifat markazi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti YANGI O‘ZBEKISTON: MA’NAVIY JARAYONLAR VA MAFKURAVIY TAHDIDLAR mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami «ELNUR-PRINT» Toshkent – 2024

³ Azamat ZIYO, “Tarix, millat va shaxs” tarix fanlari doktori, professor <https://yuz.uz/uz/news/tarix-millat-va-shaxs> 24 iyul 2023,

Shayboniylar sulolasi hukmronlik qilgan davrda (1500–1601) me'morchilikda Temuriylar an'analari nafaqat saqlab qolindi⁴, balki o'ziga xos yangi uslublar bilan boyitildi. Metodik tavsiyamiz markazida turgan ushbu davr binolari – xoh u ilm-fan maskani bo'lgan madrasalar (Mir Arab, Ko'kaldosh, Baroqxon), xoh iqtisodiy qudrat ramzi bo'lgan savdo toqlari (Toqi Zargaron, Toqi Sarrofon) bo'lsin – barchasi ajdodlarimizning yuksak muhandislik salohiyatidan dalolat beradi.

Darslikda keltirilgan ma'lumotlar, jumladan, Buxoro hammomlarining murakkab isitish tizimi, "qo'sh" uslubidagi binolar va "xotamkori" kabi nafis bezak turlarining yoritilishi o'quvchida o'sha davr texnologik darajasi haqida aniq tasavvur uyg'otadi. Mazkur mavzuni o'qitishda darslikdagi rangli tasvirlar va savol-topshiriqlarning uyg'unligi pedagogga darsni qiziqarli va interfaol shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, tarixiy me'morchilikni o'rganish orqali o'quvchilarimiz nafaqat g'isht va koshindan iborat binolarni, balki ularning ortida turgan buyuk ilm, madaniyat va davlatchilik an'analarini his qiladilar. Ushbu metodik tavsiya o'qituvchilarga ana shu murakkab va boy merosni bugungi kun yoshlariga zamonaviy metodlar asosida yetkazishda yaqin ko'makchi bo'ladi degan umiddaman.

⁴ Zilola Abdualimova. "SHAYBONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ME'MORCHILIK TARAQQIYSI XUSUSIDA" Guldu Tarix kafedrası o'qituvchisi. <https://science-shine.uz/index.php/ilmnuri/article/view/498>

ASOSIY QISM

To'qqizinchi sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari va bugungi kunda amal qilayotgan yangi avlod darsligi imkoniyatlaridan kelib chiqib, mazkur mavzuni o'qitishda o'ziga xos akademik yondashuv talab etiladi. O'n olti va o'n yetti yoshli o'smirlar ma'lumotni shunchaki xotirada saqlashdan ko'ra, uning mantiqiy bog'liqligi va amaliy ahamiyatiga ko'proq e'tibor qaratishadi. Shu sababli dars jarayonida Shayboniylar davri me'morchiligini nafaqat san'at namunasi, balki o'sha davrdagi siyosiy barqarorlik va iqtisodiy yuksalishning moddiy ifodasi sifatida talqin qilish lozim.

Darsni tashkil etishda darslikdagi vizual materiallar, ayniqsa, Toqi Sarrofon va Mir Arab madrasasining tasvirlaridan unumli foydalanish tavsiya etiladi. O'quvchilarga Shayboniylar sulolasining bir asrlik hukmronligi davomida (1500–1601) Markaziy Osiyo me'morchiligida amalga oshirilgan ulkan bunyodkorlik ishlari haqida tushuncha berar ekansiz, bu jarayonda Movarounnahr, Hirot va Balx ustalari birlashganini alohida ta'kidlash joiz. Bu ma'lumot o'quvchilarda o'sha davrdagi madaniy integratsiya va mintaqaviy hamkorlik haqida akademik tasavvurlarni shakllantiradi.

O'quvchilar e'tiborini jalb qilishning eng samarali usullaridan biri bu me'moriy yodgorliklarning o'ziga xos xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishdir. Masalan, Mir Arab madrasasini o'rganayotganda uning Temuriylar davri madrasalaridan farqi, xususan, ikki ulkan gumbazi va 114 ta xonadan iborat ekanligiga to'xtalib o'tiladi. Shuningdek, Toshkentdagi Ko'kaldosh madrasasining dastlab uch qavatli bo'lgani va an'anaviy sharq uslubida qurilgani o'smir yoshidagi o'quvchilar uchun tarixiy rekonstruksiya qilish imkonini beradi.

Akademik uslubda dars o'tishda binolarning texnik murakkabligi va bezatish san'atiga ham urg'u berish lozim. Abdullaxon madrasasi misolida xotamkori uslubi, ya'ni mayda yog'och parchalaridan girih naqshlarining terilishi ajdodlarimizning naqadar yuksak mahoratga ega bo'lganini ko'rsatadi. Ayniqsa, Abdullaxon madrasasining o'z onasiga hurmat ramzi sifatida Modarixon madrasasiga qarab biroz egilgan holatda qurilgani haqidagi ma'lumot o'quvchilarning ma'naviy olamini boyitishga xizmat qiladi.

Darsning yakuniy qismida ijtimoiy hayot bilan bog'liq bo'lgan savdo toqlari va hammomlar mavzusini yoritish darsning dinamikasini oshiradi. Toqi Zargaron kabi inshootlarda xalqaro savdoning qay darajada rivojlangani, u yerda turli millat vakillari savdo qilgani haqidagi faktlar o'quvchilarda iqtisodiy tarixga qiziqish uyg'otadi. Hammomlar arxitekturasini o'tishda esa, ularning polosti isitish tizimi va muhandislik yechimlariga urg'u berish, o'sha davr fan va texnika yutuqlarini isbotlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu tariqa, dars shunchaki ma'ruza emas, balki o'quvchini tahliliy mushohada yuritishga chorlovchi ilmiy muloqotga aylanadi.

“Harakatli viktorina” metodi

Quyida ushbu metodning tartibi va "Shayboniylar davri me'morchiligi" mavzusiga tatbiqi bo'yicha batafsil ma'lumot:

Metodning o'tkazish tartibi

Bu metodni amalga oshirish uchun sizga bor-yo'g'i bir nechta vatman qog'ozi yoki oddiy A4 qog'ozlari va rangli qalamlar kifoya.

1-bosqich – Topshiriq: Sinfni kichik guruhlariga bo'lasiz. Har bir guruhga mavzuning ma'lum bir qismini (masalan, madrasalar yoki savdo inshootlari) o'qib chiqish topshiriladi.

2-bosqich – Ijodiy jarayon: O'quvchilarga: "Hozir o'qigan ma'lumotlaringizni hech qanday uzun matnlarsiz, faqat chizmalar, simvollar, o'qchalar va qisqa kalit so'zlar yordamida rasmga (sxemaga) aylantiring", deb topshiriq berasiz.

3-bosqich – Taqdimot: Har bir guruh o'zi chizgan sxemani doskaga iladi va u orqali darsni "so'zlab" beradi. Bu usul o'quvchining vizual xotirasini kuchaytiradi.

Keling ushbu metodni bugungi mavzuyimizda misollar bilan qo'llab ko'rsak qo'llash

A) "Madrasalar me'morchiligi" guruhi uchun (Sxema modeli): O'quvchilar markazga "XVI asr madrasasi" deb yozishadi va undan to'rtta o'q chiqarishadi:

-Mir Arab: Ustiga "114 ta xona" va "ikki ulkan gumbaz" rasmini chizishadi.

-Ko'kaldosh: Yoniga "3 qavat" (dastlabki holati) va "38 hujra" deb yozishadi.

-Abdullaxon: Ustiga "Xotamkori darvoza" (yog'och parchalaridan terilgan naqsh simvoli)ni tasvirlashadi.

-Baroqxon: "22 metrlik ko'k gumbaz" va "Qur'on suralari" bitilgan poygumbaz tasvirini sxemaga kiritishadi.

B) "Iqtisodiy me'morchilik" guruhi uchun (Diagramma modeli): O'quvchilar Buxoro xaritasining ramziy ko'rinishini chizib, chorrahalarda "Toq"larni tasvirlashadi:

-Toqi Zargaron: Atrofida 36 ta kichik doiracha (ustaxonalar ramzi) va zargarlik buyumlari simvolini chizishadi.

-Toqi Sarrofon: Pul almashtirish va xalqaro savdo ramzi sifatida turli davlatlar (Hindiston, Rossiya, Xitoy) bayroqchalarini o'qlar bilan bog'lashadi.

V) "Muhandislik va Bezak" guruhi uchun (Grafika modeli): Bu guruh binolarning qurilish sirlarini rasmga aylantiradi:

-Hammomlar: Yer osti kanallari va gumbazli tom rasmini chizib, "polosti isitish tizimi" deb belgilashadi.

-“Qo'sh” uslubi: Ikkita binoni bir-biriga qarama-qarshi qilib chizib, o'rtasidan o'q o'tkazishadi (Abdullaxon va Modarixon misolida).

-Bezaklar: "Girih" (geometrik naqsh) va "Sirkor parchin"larni rangli kataklar shaklida tasvirlashadi. O'qituvchi uchun eslatma:

Ushbu metodda rasmning go'zalligi emas, balki ma'lumotning qanchalik to'g'ri sxemalashtirilgani muhim. Masalan, o'quvchi Abdullaxon madrasasi darvozasini chizayotib, unga "mixsiz terilgan" deb yozsa, bu uning matnni "sinchkovlik bilan" o'qiganidan dalolat beradi.

Ushbu metod 9-sinf o'quvchilarining mantiqiy va ijodiy fikrlashini birlashtirib, darsni zerikarli ma'ruzadan qiziqarli laboratoriyaga aylantiradi.

“Aralash gapni to'g'rilash” metodi

Ushbu metod o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini charxlash, tarixiy faktlar o'rtasidagi bog'liqlikni anglash va til savodxonligini oshirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik usuldir. Quyida ushbu metodning ilmiy-pedagogik tahlili va "Shayboniylar davri me'morchiligi" mavzusiga tatbiqu kengaytirilgan holda taqdim etiladi.

Ushbu metod xalqaro pedagogikada "Syntactic Scramble" yoki "Sentence Reconstruction" deb ataladi. Uning nazariy ildizlari Buyuk Britaniya va Skandinaviya (xususan, Shvetsiya) ta'lim tizimidagi "Strukturali tahlil" metodikasiga borib taqaladi.

Dastlab lingvistika (tilshunoslik) darslari uchun yaratilgan bo'lsa-da, keyinchalik tarix va falsafa kabi gumanitar fanlarda keng qo'llanila boshlandi.⁶ Bu metodning ilmiy asosi shundaki, o'quvchi tarqoq so'zlar ichidan mantiqiy zanjirni qidirar ekan, uning miyasida tarixiy faktlar vizual va mantiqiy obrazga aylanadi. Bu jarayon

o'quvchidan nafaqat xotirani, balki olingan bilimlarni sintez qilish qobiliyatini ham talab qiladi.

O'tkazish tartibi

O'yinni o'tkazish uslubi o'qituvchi uchun ham, o'quvchi uchun ham juda qulay:

Tayyorgarlik: O'qituvchi dars mavzusiga oid asosiy ilmiy xulosalarni yoki tarixiy faktlarni tanlab oladi. Bu gaplar 5 tadan 12 tagacha so'zdan iborat bo'lishi mumkin. Gapni "buzish": Tanlangan gapdagi so'zlar tartibi butunlay aralashtirib tashlanadi (masalan: *madrasasi, Mir, 114, Arab, iborat, xonadan*).

Topshiriq: O'quvchilar (yoki kichik guruhlar) ushbu so'zlarni mantiqan bir-biriga bog'lab, matndagi haqiqatga mos keladigan to'g'ri gapni tiklashlari kerak.

Murakkablashtirish: Yuqori sinflarda gap ichiga mavzuga aloqador bo'lmagan "ortiqcha" bitta so'zni ham qo'shib qo'yish mumkin. Bu o'quvchining diqqatini yanada oshiradi.

⁶ Qarlibaeva Raziya Bazarbaevna. "ARIXIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH" O'zbekiston Ichki ishlar vazirligi Qoraqalpoq akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi. YOSH OLIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI in-academy.uz/index.php/yo

Ushbu metodni bugungi mavzuyimiz "Shayboniylar davri me'morchiligi" mavzusiga moslab ko'rib chiqsak.

Taqdim etilgan matn asosida o'quvchilar uchun quyidagi "aralash gaplar"ni shakllantiramiz. Bu misollar o'quvchilarni darslikni sinchiklab o'qishga majbur qiladi:

-Aralash gap: *Davom, temuriylar, me'morchilik, ettirgan, shayboniylar, an'analarini, dastlab, davridagi.*

To'g'ri holat: *"Shayboniylar dastlab temuriylar davridagi me'morchilik an'analarini davom ettiradilar."*

Izoh: Bu gap o'quvchiga sulolalar o'rtasidagi madaniy vorislikni anglatadi.

Mir Arab madrasasi haqida (Faktik ma'lumot):

-Aralash gap: *Arab, 114, Mir, madrasasi, xonadan, iborat, bo'lib, gumbazli, mahobatli, binodir.*

To'g'ri holat: *"Mir Arab madrasasi 114 ta xonadan iborat bo'lib, mahobatli gumbazli binodir."*

-Savdo inshootlari haqida (Iqtisodiy tahlil):

Aralash gap: *Zargaron, chorrahalarida, qurilgan, Toqi, bo'lgan, markazi, savdo, shahar.*

To'g'ri holat: *"Toqi Zargaron shahar chorrahalarida qurilgan savdo markazi bo'lgan."*

- Abdullaxon madrasasi haqida (Texnik tavsif):

Aralash gap: *Yog'och, madrasasining, darvozasi, xotamkori, Abdullaxon, ishlangan, parchalaridan, uslubida.*

To'g'ri holat: *"Abdullaxon madrasasining darvozasi yog'och parchalaridan xotamkori uslubida ishlangan."*

Toshkent me'morchiligi haqida (Hududiy tahlil):

Aralash gap: *Toshkentdagi, qavatli, dastlab, madrasasi, uch, bo'lgan, Ko'kaldosh.*

To'g'ri holat: *"Toshkentdagi Ko'kaldosh madrasasi dastlab uch qavatli bo'lgan."*

Ushbu metodni darsning "Mustahkamlash" qismida qo'llash tavsiya etiladi. O'quvchilar gapni to'g'rilab bo'lgach, o'qituvchi qo'shimcha savol bilan murojaat qilishi mumkin: *"Nima uchun bu gapda 'xotamkori' so'zi ishlatildi?"*. Bu usul orqali o'quvchi so'zning ma'nosini ham, tarixiy kontekstini ham to'liq o'zlashtiradi.

"Ikki ism, bir obyekt" metodi

Ushbu metod o'quvchilarda tarixiy shaxslar va ular tomonidan bunyod etilgan moddiy madaniyat yodgorliklari o'rtasidagi mantiqiy bog'liqlikni mustahkamlashga izmat qiladi. Quyida ushbu metodning tahlili va darsga tatbiqi taqdim etaman. Ushbu metod AQSh va Kanada ta'lim tizimidagi kognitiv psixologiya yutuqlariga borib taqaladi.

Bu metodning ilmiy asosi shundaki, inson xotirasi quruq faktga nisbatan "shaxs + harakat + natija" zanjirini tezroq va mustahkamroq qabul qiladi. Tarixiy shaxslarni aniq bir me'moriy obida bilan bog'lash o'quvchining miyasida vizual va mantiqiy xarita hosil qiladi. Bu usul ayniqsa 16–17 yoshli o'smirlarda tarixiy jarayonlarni shaxsLashtirish (personifikatsiya qilish) orqali fanga bo'lgan qiziqishni oshirishda yuqori samaradorlikka ega.

O'tkazish tartibi

O'yinni o'tkazish texnologiyasi quyidagicha:

- 1) Qoida: O'qituvchi bitta tarixiy obida (predmet/obyekt) nomini va unga aloqador bo'lgan yoki bo'lishi mumkin bo'lgan ikki nafar tarixiy shaxs (ism)ni aytadi.
- 2) Vazifa: O'quvchi ushbu ikki shaxsning mazkur obyektga qanday aloqasi borligini yoki ularni ushbu obida qanday birlashtirishini mantiqiy gap orqali isbotlab berishi kerak.
- 3) Maqsad: O'quvchi matn ichidan shaxslar va binolar o'rtasidagi bog'lanishni tezkorlik bilan topishi va so'zlab berishi lozim.⁷

“Shayboniylar davri me'morchiligi” mavzusida ko'rib chiqsak.

Taqdim etilgan matnli manbalar asosida ushbu metodni quyidagi ilmiy misollar yordamida qo'llaymiz. Bu misollar o'quvchilarda faktlarni tizimlashtirish ko'nikmasini shakllantiradi:

I. Mir Arab madrasasi (Obyekt)

Ismlar: Ubaydullaxon va Mir Arab (Sayyid Abdulloh Yamaniy).

Bog'liqlik: Sayyid Abdulloh Yamaniy (Mir Arab) ushbu madrasaning qurilish tashabbuskori va rahnamosi bo'lgan, Ubaydullaxon esa bu qurilishni qo'llab-quvvatlagan va vafotidan so'ng aynan shu madrasaning go'rxonasiga, Mir Arabning poyiga dafn etilgan. Ikki ismni bir bino — mahobatli 114 xonali madrasa birlashtirib turadi.

II. Baroqxon madrasasi (Obyekt)

Ismlar: Baroqxon (Navro'z Ahmadxon) va Suyunchxo'ja.

Bog'liqlik: Baroqxon ushbu madrasani qurdirgan shayboniy hukmdor hisoblanadi, Suyunchxo'ja esa Baroqxonning otasi bo'lib, madrasa o'rnidagi maqbaralardan biri

⁷ Abdurahmonov Abdushokir Abdukarimovich. “TARIX FANININI O'QITISHDA TARIXIY YODGORLIKLAR BILAN TANISHTIRISH METODINING DOLZARBLIGI” Guliston davlat universiteti tarix fani o'qituvchisi

aynan uning nomi bilan bog'liq (Suyunchxo'ja maqbarasi). Shunday qilib, ota va o'g'il nomi ushbu 22 metrli gumbazli binoda tutashadi.

III. Buxoro hammomlari (Obyekt)

Ismlar: Antoni Jenkinson va Abdullaxon II.

Bog'liqlik: Abdullaxon II davrida Buxoroda mukammal muhandislik yechimiga ega hammomlar (Bozori kord, Kunjak) barpo etilgan, ingliz sayyohi Antoni Jenkinson esa 1558-yilda bu inshootlarni ko'rib, ularning ko'rkamligi va muhandislik mo'jizasi ekanligiga guvoh bo'lib, o'z xotiralarida yozib qoldirgan. Biri quruvchi, biri esa guvoh sifatida ushbu obyektga bog'lanadi.

IV Abdullaxon madrasasi (Obyekt)

Ismlar: Abdullaxon II va uning onasi (Modarixon).

Bog'liqlik: Abdullaxon II ushbu madrasani o'z nomi bilan qurdirgan, biroq u onasiga bo'lgan yuksak hurmati ramzi sifatida ushbu binoni onasining nomi bilan ataluvchi Modarixon madrasasiga qarama-qarshi (qo'sh uslubida) va unga biroz egilgan holatda qurdirgan. Ikki ismni "qo'sh" me'moriy ansambli birlashtiradi.

Ushbu metod 9-sinf o'quvchilarini darslik matni ustida "detektiv" kabi ishlashga undaydi. Ular shunchaki "Baroqxon madrasasi Toshkentda" deb yodlashmaydi, balki Baroqxon va Suyunchxo'ja o'rtasidagi sulolaviy bog'liqlikni aynan shu bino misolida tahlil qilishadi. Bu esa tarixiy tafakkurning chuqurlashishiga va darsning akademik saviyasi oshishiga xizmat qiladi.

“SHAYBONIYLAR DAVRI ME'MORCHILIGI” MAVZUSINING BOSHQA FANLAR VA KASBLAR BILAN INTEGRATSIYASI

Shayboniylar davri me'morchiligi mavzusini o'qitishda fanlararo integratsiya va kasbiy yo'naltirish tamoyillarini qo'llash dars samaradorligini oshirish bilan birga o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog'lashga xizmat qiladi. Ushbu mavzuni o'quvchilarga yetkazishda men avvalo me'moriy obidalarni shunchaki tarixiy bino sifatida emas, balki ko'plab fanlar va inson mehnatining oliy mahsuli sifatida talqin qilaman.

Fanlararo integratsiya nuqtayi nazaridan yondashadigan bo'lsak, bu mavzu birinchi navbatda Geometriya va Matematika fanlari bilan uzviy bog'liqdir. Men dars davomida o'quvchilar e'tiborini Mir Arab yoki Ko'kaldosh madrasalarining pishiq g'ishtdan terilgan gumbazlari va ravoqlariga qarataman. Ularning mukammal yarim aylana shakli, poygumbazlarning balandligi va binolarning umumiy simmetriyasi handasa qonuniyatlarining amaliy isbotidir. Masalan, Baroqxon madrasasining yigirma ikki metrlik gumbazi ostidagi hisob-kitoblar o'quvchida aniq fanlarga nisbatan qiziqish uyg'otadi. Bu orqali biz o'quvchining mantiqiy tafakkurini boyitamiz va ularda har qanday san'at asari aniq hisob-kitob ustiga qurilishini tushuntiramiz.

Fizika fani bilan bog'liqlik esa Buxoro hammomlarining polosti isitish tizimi orqali yaqqol namoyon bo'ladi. Men o'quvchilarga issiqlikning kanallar orqali tarqalishi va bug'ning bino ichida aylanishi qanday fizika qonunlariga tayanishini tushuntirar ekanman, ularda muhandislik tafakkuri shakllana boshlaydi. Tasviriy san'at va Texnologiya fanlari esa binolardagi koshinlar, sirkor parchinlar va xotamkori uslubidagi duradgorlik san'ati orqali integratsiya qilinadi. Girih

naqshlarining chizilishi va mayda yog‘och parchalaridan mixsiz darvoza terish san’ati o‘quvchining estetik didini yuksaltiradi.

Mavzuning kasbiy integratsiyasiga to‘xtaladigan bo‘lsam, bu o‘quvchilarning kelajakdagi kasbiy tanlovlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bugungi kunda o‘tib kelayotgan yosh avlod uchun ushbu dars Arxitektor va Loyihachi kasblarining poydevori bo‘lib xizmat qiladi. Men o‘quvchilarga Shayboniylar davri binolari seysmik jihatdan qanchalik chidamli qilib qurilganini tushuntirish orqali ularni zamonaviy qurilish muhandisligi haqida o‘ylashga chorlayman. Shuningdek, restavratorlik kasbi haqida so‘z ochib, qadimiy obidalarni asl holiga qaytarish naqadar nozik va mas’uliyatli mehnat ekanini uqtiraman. Bu esa yoshlarda madaniy merosga nisbatan hurmat bilan birga milliy hunarmandchilikka bo‘lgan mehrni uyg‘otadi.

Bundan tashqari, ushbu mavzu Turizm va Gidlik sohalari bilan ham mustahkam bog‘liq. Men o‘quvchilarga o‘zlarini guruh rahbari yoki ekskursiyachi sifatida his qilib, o‘rganilgan obidalar haqida hikoya qilib berish topshirig‘ini beraman. Bu usul ularda muloqot qilish san’ati, notiqlik mahorati va xorijiy mehmonlarga o‘z tarixini g‘urur bilan so‘zlab berish ko‘nikmasini shakllantiradi. Kimyoviy texnologiya sohasi bilan bog‘liqlik esa koshinlardagi ranglarning necha asrlar davomida o‘z jozibasini yo‘qotmay kelayotganida ko‘rinadi. Sirlangan g‘ishtlar tayyorlashda qo‘llanilgan moddalar haqida to‘xtalib, o‘quvchilarni kimyo va materialshunoslik sohasiga ham yo‘naltiraman.

Xulosa qilib aytganda, Shayboniylar davri me’morchiligi mavzusi mening darsimda shunchaki o‘tmish xotirasi emas, balki zamonaviy bilim va kasblar olamiga ochilgan eshik vazifasini o‘taydi. Fanlararo uzviylik o‘quvchining dunyoqarashini kengaytirsam, kasbiy integratsiya ularning hayotda o‘z o‘rinlarini topishlariga va ajdodlar merosidan ijodiy foydalanishlariga zamin yaratadi. Bu yondashuv nazariy bilimlarni hayotiy amaliyot bilan birlashtirib, mukammal ta’lim jarayonini ta’minlaydi.

TA’LIMNING “4K” VA “5E” MODELLARINI NUQTA-I NAZARDAN TAHLIL QILISH

Shayboniylar davri me’morchiligi mavzusini zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o‘qitish o‘quvchilarda nafaqat tarixiy bilim, balki hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish uchun ham ulkan poydevor bo‘ladi. Men ushbu darsni tashkil etishda bugungi kunda jahon ta’lim tizimida o‘zining samaradorligini ko‘rsatayotgan “4K” va “5E” modellarini uyg‘unlashtirishni eng maqbul yo‘l deb hisoblayman. Ushbu modellar o‘quvchini passiv tinglovchidan faol tadqiqotchi va ijodkorga aylantirish imkonini beradi.

Darsni “4K” modeli asosida tahlil qilar ekanman, uning birinchi komponenti bo‘lgan tanqidiy fikrlash (Critical thinking) orqali o‘quvchilarni tarixiy obidalarining ijtimoiy-siyosiy sabablarini tahlil qilishga chorlayman. Masalan, nima uchun aynan XVI asrda Buxoroda Toqi Zargaron yoki Toqi Sarrofon kabi gumbazli inshootlar qurilganligi ustida fikr yuritish o‘quvchida iqtisodiy ehtiyoj va me’moriy yechim o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlashga yordam beradi. Ijodkorlik (Creativity) bosqichida esa men ularga matndagi Abdullaxon madrasasining xotamkori uslubidagi darvozasi yoki Mir Arab madrasasining murakkab 114 ta xonali tuzilishidan ilhomlanib, o‘zlarining yangi me’moriy loyihalarini chizish topshirig‘ini beraman. Muloqot

(Communication) va Jamoaviy ishlash (Collaboration) komponentlari esa o'quvchilar guruhlariga bo'linib, Baroqxon yoki Ko'kaldosh madrasalarining qurilish texnikasini o'zaro muhokama qilayotganlarida, g'oyalarni birlashtirib, umumiy xulosaga kelishlarida yaqqol namoyon bo'ladi.

"5E" modeli darsning mantiqiy ketma-ketligini ta'minlab beruvchi asosiy vositadir. Ushbu modelning birinchi bosqichi bo'lgan Jalb qilish (Engage) qismida men darsni muammoli savol bilan boshlayman: Nima uchun Antoni Jenkinson Buxoro hammomlarini dunyodagi eng ko'rkam inshootlar deb atagan? Bu savol o'quvchining diqqatini darsga qaratadi. O'rganish (Explore) bosqichida o'quvchilar darslik matni va men yuborgan qo'shimcha ma'lumotlar bilan mustaqil tanishib chiqadilar. Ular Abdullaxon II davridagi qurilish ishlarining ko'lami va ustalarning mahoratini o'zlari uchun kashf etadilar.

Tushuntirish (Explain) bosqichi o'quvchilar o'rgangan ma'lumotlarini o'z tillari bilan bayon qilib berishlarini ko'zda tutadi. Bunda men ularga qo'sh uslubi yoki garmoba atamalarining ma'nosini akademik tilda izohlash imkonini beraman. Chuqurlashtirish (Elaborate) qismida esa olingan bilimlar kengaytiriladi. Masalan, Ko'kaldosh madrasasining uch qavatli bo'lganligi va uning keyingi davrlardagi holati haqida qiyosiy tahlillar o'tkaziladi. Bu bosqichda o'quvchi tarixiy bilimni bugungi kun bilan bog'lashni o'rganadi. Nihoyat, Baholash (Evaluate) bosqichi keladi. Bu shunchaki o'qituvchi tomonidan qo'yiladigan baho emas, balki o'quvchining o'z bilimni tahlil qilishi (self-assessment) hisoblanadi. Men ularga bugungi darsda o'rgangan eng muhim me'moriy yangilik nima edi va bu bilim hayotda qayerda kerak bo'lishi mumkin degan o'z-o'zini baholash savollarini beraman.

Shunday qilib, "4K" va "5E" modellarining uyg'unligi Shayboniylar davri me'morchiligi mavzusini o'quvchi uchun zerikarli faktlar to'plamidan hayotiy ko'nikmalar laboratoriyasiga aylantiradi. Bunday yondashuv natijasida o'quvchilarimiz nafaqat tarixni yaxshi biladigan, balki jamoada ishlay oladigan, muammolarga ijodiy yechim topadigan va o'z fikrini dalillar bilan isbotlay oladigan yetuk shaxslar bo'lib yetishadilar. Bu modeldagi darslarimizda har bir o'quvchi o'zini kichik bir me'mor yoki tarixchi sifatida his qilishi, ularda milliy o'zlikni anglash va ajdodlar merosi bilan g'ururlanish tuyg'usini chinakamiga uyg'otadi.

XULOSA

Shayboniylar davri me'morchiligi mavzusini o'qitish jarayonida qo'llanilgan barcha metodik yondashuvlar va interfaol tavsiyalar darsning nafaqat mazmunini boyitdi, balki ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqdi deb baralla ayta olaman. O'qituvchi sifatidagi ko'p yillik tajribam va zamonaviy pedagogik prinsiplarga tayangan holda shuni ta'kidlashim joizki, tanlangan metodlar mavzuning murakkab tuzilishini o'quvchi ruhiyatiga mos ravishda soddalashtirish va hayotiy lashtirishda eng to'g'ri yechim bo'ldi.

Amaliyotda qo'llanilgan Kinestetik o'qitish, Mavzuni rasmga aylantir, 4 ta stiker – 4 fikr hamda Ikki ism, bir obyekt kabi metodlar o'quvchilarning darsdagi faolligini keskin oshirdi. Masalan, Aralash gapni to'g'rilash mashqi orqali o'quvchilar Mir Arab madrasasining 114 ta xonadan iborat ekanligi yoki Toqi Zargaronning 36 ta zargarlik ustaxonasini o'z ichiga olgani haqidagi faktlarni

shunchaki yodlamasdan, ularni mantiqiy zanjir asosida qayta tikladilar. Bu jarayonda o'quvchilarning vizual va mantiqiy xotirasi uyg'unlashib, ma'lumotlarning uzoq muddatli saqlanishi ta'minlandi.

Pedagogik nuqtayi nazardan ushbu metodlarning eng katta afzalligi shundaki, ular o'quvchini darsning markaziga olib chiqdi. 4K va 5E modellari doirasida tashkil etilgan darslarimizda o'quvchilar nafaqat Shayboniylar davri me'morchiligi haqida bilim oldilar, balki tanqidiy fikrlash, jamoada ishlash va muammolarga ijodiy yechim topish kabi XXI asr ko'nikmalarini ham shakllantirdilar. Ayniqsa, mavzuning boshqa fanlar va kasblar bilan integratsiyasi o'quvchilarda tarixdagi har bir obidaga muhandislik, san'at va iqtisodiyot nuqtayi nazaridan qarash qobiliyatini o'stirdi. Bu esa tarix fani faqat o'tmishdan iborat emas, balki kelajakdagi arxitektorlik yoki restavratorlik kabi kasblar uchun ham poydevor ekanligini isbotladi.

Erishilgan ijobiy natijalardan yana biri o'quvchilarning ma'naviy olamidagi o'zgarishlardir. Abdullaxon madrasasining onaga bo'lgan hurmat ramzi sifatida qurilgani yoki Buxoro hammomlarining o'sha davrdagi yuksak muhandislik darajasi o'quvchilarda milliy o'zlikni anglash va ajdodlar merosidan g'ururlanish tuyg'usini uyg'otdi. Dars yakunidagi muloqotlarimizda o'quvchilarning nafaqat savollarga javob berishi, balki mustaqil ravishda me'moriy yodgorliklarni tahlil qila olishi ushbu metodik tizimning qanchalik samarali ekanligini tasdiqladi.

Xulosa o'rnida shuni aytishim mumkinki, tanlangan interfaol metodlar to'plami Shayboniylar davri me'morchiligi kabi mahobatli va ko'p qirrali mavzuni o'quvchi dunyoqarashiga singdirishda eng maqbul vosita bo'lib xizmat qildi. Ushbu metodik yondashuv darsni zerikarli ma'ruzadan qiziqarli ilmiy tadqiqotga aylantirib, o'quvchilarning fanga bo'lgan muhabbatini oshirishga va ularning har tomonlama yetuk shaxs bo'lib shakllanishiga zamin yaratdi. Bunday pedagogik texnologiyalardan foydalanish kelgusida ham ta'lim sifatini ta'minlashda yetakchi omil bo'lib qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shavkat Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Prezidenti "1-oktyabr – O'qituvchi va murabbiylar kuni" munosabati bilan yo'llagan bayram tabrigidan". 2025-yil 30-sentabr <http://nhrc.uz/oz/news/m16440>
2. SHAVKAT TO'RAYEV, "YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY JARAYONLAR" Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti bo'lim boshlig'i, falsafa fanlari doktori (DSc) Respublika ma'naviyat va ma'rifat markazi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti YANGI O'ZBEKISTON: MA'NAVIY JARAYONLAR VA MAFKURAVIY TAHDIDLAR mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami «ELNUR-PRINT» Toshkent – 2024
3. O'zbekiston tarixi. 9-sinf: darslik N. Ismatova, U. Jo'rayev - Toshkent: Respublika ta'lim. markazi, 2024
4. Azamat ZIYO, "Tarix, millat va shaxs" tarix fanlari doktori, professor <https://yuz.uz/uz/news/tarix-millat-va-shaxs> 24 iyl 2023,
5. Zilola Abdualimova. "SHAYBONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ME'MORCHILIK TARAQQIYSI XUSUSIDA" Guldu Tarix kafedrasida o'qituvchisi. <https://science-shine.uz/index.php/ilmnuri/article/view/498>
6. Karimov T.X. "ZAMONAVIY TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA XALQARO PEDAGOGIK INTEGRATSION HAMKORLIKNING AHAMIYATI" Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Axborot texnologiyalari kafedrasida o'qituvchisi. "Экономика и социум" №6(121)-2 2024 www.iupr.ru 1122
7. Qarlibaeva Raziya Bazarbaevna. "ARIXIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHDA O'QUVCHILARNING MUSTAQIL FIKRLASH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH" O'zbekiston Ichki ishlar vazirligi Qoraqalpoq akademik litseyi tarix fani o'qituvchisi. YOSH OLIMLAR ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI in-academy.uz/index.php/yo
8. Abdurahmonov Abdushokir Abdukarimovich. "TARIX FANININI O'QITISHDA TARIXIY YODGORLIKLAR BILAN TANISHTIRISH METODINING DOLZARBLIGI" Guliston davlat universiteti tarix fani o'qituvchisi

Internet saytlari

9. "ziyo.uz" O'zbekiston ta'lim portali va elektron kutubxonasi.
10. "uzedu.uz" Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi rasmiy sayti.
11. "wikipedia.org" Vikipediyaning o'zbek tilidagi bo'limi hissiyotlar va tuyg'ular sahifasi.
12. "kutubxona.uz" O'zbekiston milliy kutubxonasi elektron resurslar markazi.